

Hortulan *Emberiza hortulana*

Global utbredelse

Hortulanen har en vestlig palearktisk utbredelse, og hekker i Sverige, Finland, det sørøstlige Norge og sørover til Vest-Frankrike. Videre østover gjennom Russland og det sørlige Sibir til Mongolia, samt gjennom Lilleasia til Den persiske gulf.

Norsk utbredelse og habitatvalg

I Norge er hortulanen tradisjonelt sterkt knyttet til kulturmark. Der hvor kulturlandskapet kan by på åpne og tørre, soleksponerte flater, gjerne påvirket av husdyrbeiting, finner hortulanen seg godt til rette. Denne landskapstypen er dessverre etter hvert blitt uvanlig, og årsaken til dette er den omlegging og rasjonalisering som har foregått i jordbruket de siste 40 årene. Hortulanen velger gjerne en sangpost lett synlig, ofte høyt til værs i et tørrtre eller i toppen av et friskt tre ute i et åpent landskap.

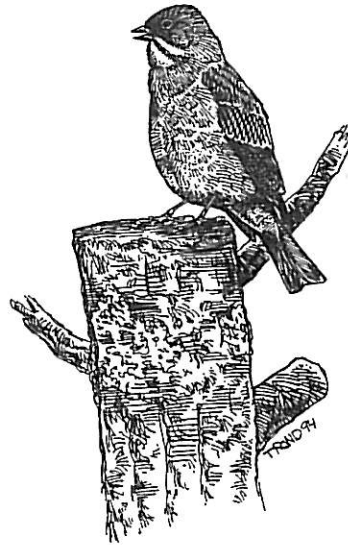
Opprinnelig var arten utbredt på flatbygdene på Østlandet fra omkring Oslofjorden nordover til Mjøsa, samt i Trøndelag. Vi finner fortsatt hortulanen i dette området, bortsett fra i Trøndelagsområdet hvor arten i midten av forrige århundre ble betraktet som vanlig, men hvorfra den helt forsvant ved århundreskiftet. På denne tiden skal den også ha hekket regelmessig i Nordland nord til Saltdalen. De største og mest stabile forekomstene har vi nå oppover langs Gudbrandsdalen, ved Elverum og Sør-Odal i Hedmark, samt i Akershus. Som det framgår av kartet, er det i tillegg gjort enkeltfunn i Telemark, samt et tilfelle av mulig hekking i Pasvik i 1973, på en lokalitet hvor arten er sett tidligere (S. Wikan pers. medd.). Totalt sett er det norske utbredelsesområdet vesentlig redusert nå sammenlignet med Haftorn (1971).

Etter hvert som det opprinnelige habitatet har forsvunnet, har hortulanen tatt i bruk nye og utradisjonelle biotoper. Det er således gjort hekkefunn ved torvstrømyrer som fremdeles er i drift, og på Hornmoen/Starmoen ved Elverum har arten tatt i bruk ei 9000 dekar stor brannflate etter en skogbrann i 1976. Her finner vi nå landets største lokale bestand av hortulanen, og i 1991 ble dette området etter omfattende registreringer vurdert å huse mellom 50 og 100 syngende hanner (Berg 1991). Det synes derfor som om hortulanen lett tilpasser seg nye biotoper, bare landskapet er tilstrekkelig åpent og tørt.

Bestandsstørrelse og bestandsutvikling

Rundt århundreskiftet var hortulanen en av de vanligste trekkfuglene rundt Oslofjorden, og enkelte steder ble den vurdert å være enda mer tallrik enn gulspurven. Helt fram til 1950 var den en karakterart i kulturlandskapets fauna i Sør-Norge, men allerede i tiåret fram mot 1960 sank bestanden sterkt. Denne tilbakegangen fortsatte gjennom hele 1960-, 70- og 80-tallet, slik at vi i dag kun sitter igjen med rester av den opprinnelige bestanden, og arten har idag status som sårbar i Norge (Christensen & Eldøy 1988).

I tillegg til at forekomsten av åpne beitelandskap har gått tilbake i Norden, ble arten hardt rammet av kvikksølvforgiftning fra beiset såkorn på 1950- og 60-tallet. Bestanden tok seg imidlertid ikke opp igjen da

giftbruken avtok. Videre har hortulanen i mange århundrer vært ansett som en delikatess i Middelhavslandene, og har vært utsatt for en hensynsløs fangst, som også pågår i våre dager.

I Oppland har undersøkelser gitt et bestands-estimat på 34-90 par (Gaarder m.fl. 1986), og særlig er det gode bestander i Kvam og Fåberg i Gudbrandsdalen. Selv om det i enkelte tilfeller kan være lett å overse hortulanen, overstiger den samlede norske bestanden neppe 500 hekkende par. Det ser ut til at det i de siste årene har vært en tendens til økning i bestandene lokalt. I Oslo og Akershus ble det i 1989 funnet 29 territoriehevdende hanner på 7 ulike lokaliteter i Ullensaker og Nes. Dette dreier seg om lokaliteter som tidligere på 1980-tallet har vært undersøkt uten resultat (Lund 1989). I samme fylke er den også funnet hekkende i Liermosan i Aurskog-Høland etter 1970. I Buskerud er det gjort flere hekkefunn omkring Fiskumvannet de siste tiårene.

Hekkebiologi

Hortulanen kommer til Norge i begynnelsen av mai, hannene som regel en uke før hunnene. Der man først finner én syngende hortulan, finnes det gjerne flere hanner innen hørevidde. Territoriegrensene er sjelden klart definert, og forekomstene av hortulan blir ofte å betrakte som løse kolonier. Denne tendensen til kolonidannelse kommer også til uttrykk ved at hortulaner innenfor samme område skal ha en felles varslingsatferd (Fremming 1984b).

Hortulanen bygger reiret godt gjemt på bakken. I Sør-Norge legges eggene som oftest i siste halvdel av mai — av og til i første halvdel av mai — eller begynnelsen av juni. Ungene føres av begge foreldrene, hovedsakelig med centimeterlange sommerfugllarver, men også voksne insekter inngår i dietten.

Trekkforhold

Vi har lite kjennskap til hvor de norske hortulanene tilbringer vinteren. Sannsynligvis er de viktigste vinterkvarterene i tropisk Nord-Afrika, særlig i Det etiopiske høylandet og i Sudan, hvor mesteparten av den vest-palearktiske bestanden overvintrer. Her møter hortulanen et nytt problem; tørken i Sahel-området. Av norske ringmerkingsgjenfunn har vi bare ett fra trekket; en reirunge merket i Stange i Hedmark 1957, ble gjenfunnet i Landes i SV-Frankrike i august 1961 (Solheim 1992).

Ingar Jostein Øien

Hortulan *Emberiza hortulana*

15 ● Konstatert hekking

15 ● Sannsynlig hekking

14 ● Mulig hekking

Detaljeringsgrad: 10 x 10 km

